

על מה חלמנו

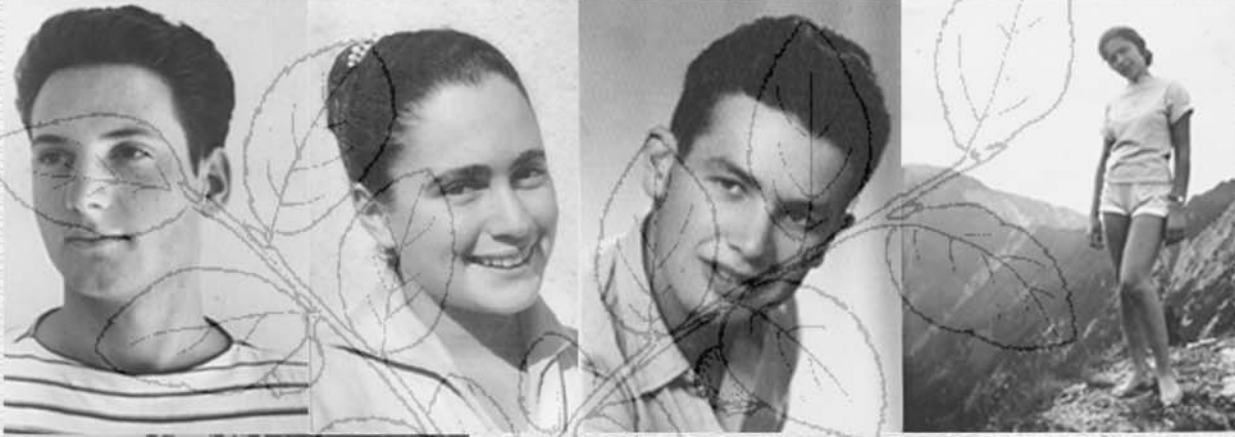
שער שליש מורינו

רחל וירמיהו שפירא, שהקימו את הדסים, הבינו שכדי להצליח בניסוי חינוכי, שטרם היה כמותו, וליישם את התפיסה של יצירה דיאלוגית, שרכשו מפרופסור משה שוובה, מפרופסור מרטין בובר ומיהושע מרגולין, הם נזקקו למורים ולמדריכים, שכל אחד מהם יהיה גם אישיות יוצאת-דופן בתחומו וגם יתאים לתפיסת היצירה הדיאלוגית. צוות מורינו היה כזה, וזה סוד הצלחתם, שהיא גם הצלחתנו.

בשער הזה נספר עליהם, על הדיאלוג בינינו, התלמידים, לבין המבוגרים בכפר. נספר על המעשה החינוכי, שהדיאלוג היצירתי הזה הניב. המורים בהדסים היו צוות, ופרי יצירתם הוא אנחנו. באותה התקופה, לפחות, מורינו לא פעלו לקידום האישי לקריירה לאומית או לקריירה בין-לאומית. קידומם והקריירה שלהם היינו אנחנו. אף שהיו חריקות פה ושם, וגם עליהן נספר, שהרי שום מערכת, חינוכית או אחרת, אינה כולה מתום.

נספר על הדיאלוג שלנו עם הטבע בעזרת אבינועם קפלן; נספר על הדיאלוג שלנו עם האמנות בעזרת גרטה סלוס, דני דסה, גיל אלדמע, גארי ברתני, צבי רפאל ומשה זעירי; נספר על הדיאלוג שלנו עם הספורט בעזרת דני דסה וטומי שחם; נספר על הדיאלוג שלנו עם יצירות הרוח בעזרת מיכאל קשטן ושלום דותן; ונספר על הדיאלוג בינינו לבין עצמנו בעזרת מדריכינו - דני דסה, שבח וייס (שהיה באותה עת תלמיד בכיתה גבוהה יותר) ואריה מר, שהיה גם מורה מעולה לכימיה.

מנהיגות כה יוצאת דופן - כמו זו של ירמיהו ורחל שפירא - והרמוניה כה מלאה, כפי שהפגין צוות מדריכינו, ספק אם היו להן אח ורע באיזו מערכת חינוכית בעולם באותה עת. בכל מקום בעולם, שבו ישאפו לחקות את דגם הדסים - יש לבנות צוות שכזה.

על מה חלמנו

פרק המישי: הנסיכים

א. הנסיך

סיפורם של נסיכים, לימדנו אריסטו, מרתק את הקוראים הפלבאיים, המבקשים להציץ לחדרי-המיטות של שועי עולם. זה הטעם, שאיש בתבל לא היה אדיש לסיפורים על אדוארד השביעי, מלך בריטניה, לאגדות על משפחת קנדי, לפרשייה של ביל קלינטון עם מוניקה לווינסקי, או לחייה הסוערים של הנסיכה הבריטית דיאנה. סיפורם של נסיכים הוא סיפורו של דקדאנס. נסיכים שוכנים בפסגות ומידרדרים למצולות. נסיכי הנסיכים היו אדיפוס והמלט.

אם היה בהדסים נסיך, זה היה מיכה ספירא. אם מישהו מאתנו נמנה עם נסיכי הדור, למרות תרבותנו הדמוקרטית והכמו-שוויונית, זה שוב מיכה ספירא - נכד לפרופסור משה שובבה, אז רקטור האוניברסיטה העברית, שרעיונותיו נמצאו ביסוד התפיסה החינוכית בהדסים; בן לפרופ' אליהו ספירא, שהקים את המחלקה האורטופדית ואת מחלקת השיקום בבית-החולים תל-השומר, בית-החולים הגדול בישראל, ופיתח שיטה חדשנית לשיקום עצמות גפיים; הרקדן המוכשר ביותר שהיה בהדסים, שמרתה גרהאם הציעה לו מלגת לימודים בארצות-הברית; פרופסור מן המניין במדעי המוח בהיותו בן שלושים ושבע, ודיקן הפקולטה למדעי הטבע באוניברסיטה העברית; מן המדענים המובילים בעולם בחקר המוח, נושא הנמצא בפסגת המחקר המדעי.

מיכה לא היה רק נסיך מלידה, אלא גם נסיך באופיו: ממאן, אף כי לא בהכרח במודע, לנהוג לפי הנורמות של הכלל, ומעצב נורמות התנהגות לעצמו, נורמות שניתן להבינן, במלוא חריגותן, רק כשמקיימים אתו דיאלוג. שתי נשים, המוכרות לנו, קיימו אתו דיאלוג כזה: הנסיכה עופרה שפירא והסינדרלה שושקה גרינברג.

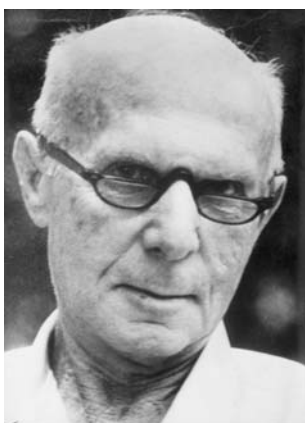
הריקוד של מיכה היה שפה ייחודית, שרק הוא חש את מסריה. אנשים חשו בכך, וחשבוהו לגאון. גאוני של אמת יכולים לקיים דיאלוג-על רק עם עצמם, כיוון שהאחרים יכולים להתפעל מהם, אך לא להבינם. מרתה גרהאם הגדולה, גאונית בזכות עצמה, הוכתה בהלם כשהתבוננה בו ברקודו. מיכה דחה את הצעתה לרקוד אצלה, כיוון שנסיך של אמת אינו מצטרף ללהקה. נסיך של אמת הוא אדם בודד. מיכה הוא אדם בודד.

שלמה אחיטוב, אשר ברונר, אסתר קורקידי, מיכה ספירא, נורית ברמור, תמר הייביש, יגאל חרמוני ואריה כוכר.

מיכה תרם לחבורת הדסים את השזיף שבפורדינג' - סדר הגודל האליטיסטי שלו, שרוב החניכים לא העזו אפילו לחלום עליו. מילדי השואה ומילדי המצוקה אימץ מיכה לעצמו קשיחות אופי, שבלעדיה לא היה מגיע לפסגה העולמית. באופן מקרי או מיסטי, תרמתי בהדסים למיכה תרומה שבלעדיה כל חייו היו אחרים, ועל כך בהמשך, כשארחיב על פרויקט הל"ה. מיכה לא היה מודע לכך,

1. ביטוי שנקט בשנת 1943 וינסטון צ'רצ'יל, ראש ממשלת בריטניה, בפני חיים ויצמן, נשיא ההסתדרות הציונית.

פרופסור אליהו ספירא: הקים את מחלקת השיקום בבית-חולים תל השומר.

אף לא אני, עד שניאות, לא בלי קושי, למסור לי עדות, ועד שהצלחנו לקיים בינינו דיאלוג מילולי במעבדה המתקדמת ביותר לחקר המוח בישראל ומהמתקדמות בעולם, שהוא עומד בראשה. מחקריו על חקר דרכי ההחלמה העצמית של תאי עצב פגועים נמצאים בראש המחקר העולמי.

בהדסים התעלמתי מנסיכותם של מיכה ושל עופרה, חברתו, ולימים – רעייתו הראשונה. בעיני אז, נסיך אמור להיות בן דמותם של נסיכי בית מדיצ'י בפירנצה בתקופת הרנסנס,

הנסיך מיכה ספירא והנסיכה עופרה שפירא בריקוד "שיר השירים".

כפי שעיצבם ניקולו מקיאווולי. לעומת זאת, בהדסים ראו בנסיך את בן דמותו של הנסיך הקטן, כפי שעיצבו אנטואן דה סנט אקזיפרי: תמים, טוב-לב ואופטימיסט ללא תקנה. הכול חשבו, בטעות, שמיכה כזה. אז סברתי שמיכה ועופרה ביטלו את זמנם בריקוד. מעולם לא הערצתי נסיכים, כיוון שקיבלו את נסיכותם בירושה, ובוודאי לא הערצתי רקדנים, שהעמידו פנים וגוף. רוב חיי עסקתי בחשיפת הפרצוף האמיתי של נסיכי-דמה – פרצוף, שהם הצליחו בדרך-כלל להסוות. לכן, אני מצוי בעימות חריף עם רוב האנשים, שמיעוטים נסיכים ורובם חסידים שוטים.

ראוי להודות: מיכה יוצא דופן – הוא נסיך אמיתי, עם כל היתרונות ועם כל החולשות, כפי שהקורא יתרשם בעצמו. רחל וירמיהו השתדלו להביא לכפר נסיכים אמיתיים, כדי שיעניקו לילדים האחרים בכפר מהערך המוסף שבהם. לא תמיד צלחה דרכם. בעניין מיכה הם הצליחו מאוד, אף כי, אישית, הצטערנו על שילובו בכפר. לא הייתי זקוק בהדסים לערך המוסף הזה. לכן, גיליתי את מיכה רק בשנת 2006, כעבור חמישים שנה, וזו הייתה תגלית משמחת במיוחד.

מיכה נולד בתל-אביב בשנת 1940 ברחוב גורדון, לא הרחק מרחוב ריינס, שבו נולד גדעון אריאל. בין ילדי רחוב ריינס לילדי רחוב גורדון התנהלו מלחמות, וסביר להניח שמיכה ספירא וגדעון אריאל עמדו משני עברי המתרס. דומה שכנופיית ריינס הייתה אלימה יותר, וכנופיית גורדון הייתה יחסנית יותר. למיכה ולגדעון דאז היה מכנה משותף: הם שנאו את בית-הספר היסודי שלהם, את מוריהם הקפדניים ואת לימודי השינון. ייתכן שפגשתי את מיכה, כשביקרתי אצל גדעון, והתוודעתי לחבריו ול"אויביו". אז נטמן הזרע לדיאלוג בין שלושתנו, שהבשיל בעבודה על הספר הזה. בימי תל-אביב, מיכה היה ילד מפונק, גדעון

היה ילד מוכה, ואני הייתי ילד מרדן. מיכה הגיע להדסים עקב פינוקו; גדעון - בגלל המכות שקיבל; ואני - בגלל מרדנותי. בסוף שנות הארבעים ובתחילת שנות החמישים, כשרחוב דיזנגוף היה הליכה הרוחנית של תל-אביב, הסתובבנו סביב קפה "כסית", וספגנו את רוחם של המשוררים מורי הדור, נתן אלתרמן ואברהם שלונסקי - רוח של אינדיווידואליזם יצירתי. רוח זו לבלבה בהדסים, והבשילה בשלושתנו, בשלושה תחומים נפרדים: חקר המוח, חקר המלחמות ואבני היסוד של ההתנהגות וחקר הביו-מכאניקה. שנת נורמנדי לא האירה את פניה למיכה: בשנת 1944, כשגדעון ואני נפגשנו אצל סבי, אירע פיצוץ אדיר בבית בן ארבע קומות מול "גן הדסה", שבחצרו האחורית שיחקו מיכה וחבריו.² שני חבריו נהרגו, ומיכה חולץ במזל, חבול כולו, מבין ההריסות. טראומת הקבורה הזמנית בין ההריסות מלווה אותו מאז. אנחנו משערים שאז נולד אדם חדש - מיכה הרקדן. למרות שזו ספקולציה, אנחנו מאמצים אותה, כיוון שזו השנה שהולידה את הדסים, באופן שההיגיון הפשוט מתקשה לתופסו (וכפי שתיארנו לעיל), ושמיכה הוא אחת ממרגליותיו.

ירדנה, גילה הלמן, יעקב קלר, דני דסה, שבח וייס, אשר ברונר, הלל גרנות, עמירם סהרוני, אורי מילשטיין, גדי, טדי פישמן, אלי שבו, אורי אלגר, מיכה ספירא, רחמים ודן נחמיאס.

מיכה הגיע לכיתה ה' בהדסים בהיותו בן אחת-עשרה, לאחר שלמד ארבע שנים בבית-הספר "כרמל" בתל-אביב. מאוחר יותר הגיע להדסים גדי, אחיו הצעיר, לימים פרופסור לביוכימיה בטכניון.

"מה הסיפור שלך? מדוע שלחו אותך הורייך להדסים?" שאלנו אותו. "מדוע ויתרו הורייך על הזכות לגדלך לאחר שכמעט נלקחת מהם בהיותך בן ארבע? מדוע ויתרת על היתרון לגדול בחיקם? חיים במחיצתם של

פרופסור ספירא ושל פרופסור שוובה היו ודאי מרתקים הרבה יותר".

"פעמים רבות תהיתי במהלך חיי, מדוע הגעתי להדסים. זה אכן היה בלתי-טבעי. חשבתי שלא יכול להיות שהורים מסודרים מאוד כהורי, יניחו לילדם היקר לגדול במוסד.

"בחיפוש אחר מענה, היו לי כמה הנחות: ההורים אמרו ששלחו אותי להדסים בגלל תפיסות אידיאליסטיות על חינוך. לא בקלות קיבלתי את תשובתם. חשבתי: אולי רבו ביניהם, ורצו להרחיקני מהבית? ילדים רבים היו מרגישים את עצמם דפוקים, אם הורים כהורי היו שולחים אותם למוסד.

"הרבה שנים לא הייתה לי תשובה. בסוף מצאתי עדויות לגרסה הרוחנית של קונצפט חינוכי. לדעת הורי, לרחל וירמיהו שפירא הייתה תפיסה חינוכית אדירה של כבוד לילדים ושל למידה, מבלי להעמיס על הילדים ידע ומבלי להופכם למטחנות של עובדות, כפי שהדבר נעשה ברוב בתי-הספר בארץ. זו הייתה תפיסה חינוכית של חשיבה עצמית, של חשיבה יצירתית.

"זה מה שחשבו הורי, בהשפעת סבי, ששאלת החינוך עמדה בראש מעייניו, ורחל

2. לא ברור מה גרם לפיצוץ. מיכה סבור כי המדובר בהפצצה של מטוסים איטלקיים.

וירמיהו הגשימו את תורתו. הכול אמיתי.”

”מה היה האירוע הקונקרטי, שהביא אותך להדסים?”

”בקיץ 1951, לאחר שסיימתי בתל-אביב את כיתה ד' בתוצאות בינוניות, נסע אבי לכינוס רופאים בחוף-לארץ, ואמי התלווה אליו. נשלחתי לקייטנה בהדסים. באתי, ראיתי, והתאהבתי במקום, ובעיקר באווירה שבו.”

”מה משך אותך להדסים בשנת 1951? מה היה שם שלא היה בבית הורייך בתל-אביב ובבית-הספר 'כרמל'? הרי נמניתם עם העילית של המדינה הצעירה, ובוודאי לא חסר לך דבר?”

בבית באמת לא חסר לי דבר. אבא ואמא היו הורים אידיאליים. סבא שוובה היה חבר טוב שלי, וסיפר לי סיפורים, שרק בהם די לפתח את החשיבה. לעומת זאת, שנאתי את בית-הספר "כרמל", את מוריו ואת

רותי אבידן, מיכה ספירא ונורית ברמור.

התנהלות הלימודים בו. זה היה בית-ספר שמרני, כמוכן הרע של המילה. אני טיפוס מרדן, וכשאני שונא משהו אני שונא אותו עד סוף. גם בהדסים שנאתי לא מעט דברים, אבל בסך הכול בהדסים היה כייף: למדתי בכיתה יחף ומרושל, למורים קראנו בשמות פרטיים, היו לי חברים טובים שהבינו אותי, והבנתי אותם. הדסים בשנת 1951 היה גן-עדן. טוב היה לי שם.

כשהורי חזרו ארצה ביקשתי להישאר בהדסים. אמי התנגדה בתחילה. הורי האמינו שהחינוך הנכון לאירופאים זה להיות בבית. פנימייה נועדה, לדעתם, לבני אצילים. אבא היה חבר של דוד בן-גוריון, של משה דיין, של חיים לסקוב ושל עזר ויצמן. בעיני עצמו היה סוציאליסט. הורי האמינו בשוויון חברתי. זה היה אז באופנה. בעזרת סבי הצלחתי לשכנע את הורי לוותר, והם הסכימו לשלוח אותי להדסים. בניגוד לרוב התלמידים, תמיד יכולתי לחזור הביתה, והייתי מתקבל בזרועות פתוחות. התחילה שנת הלימודים, ולא התאכזבתי. בהדסים למדנו ללמוד.

אחרי-הצהריים עבדו במשק. בעיני העבודה הייתה תענוג. אהבתי לעבוד. רתמתי סוס לעגלה, רכבתי על סוסים, והובלתי ביצים. בנות אהבו אותי, ואני אהבתי אותן. היו כמה בנות, שריתקו אותי, ביניהן צפרה, שהייתה נחמדה; ירדנה, שהייתה יפיפייה; איריס, שהייתה יפה וספורטאית; ומושי שאהבה אותי. בנות אמרו לי שאהבו אותי. הרגשתי טוב מאוד עם זה. הייתי נסיך. היו לי שני הורים שהכירו את המנהלים. והיה לי סבא, שהיה האדמו"ר של המנהלים.

החיים בחברת הילדים גיבשו אותי כבן-אדם. כל מי שהיה שם, שנים מספיק, נהיה מצליחן בזכות הדסים. אמנם יש דרגות שונות להצלחה, אך לזורים מוחלטים לא יצאו מהדסים. למדנו שם לפתור בעיות, להתמודד עם קשיים, לתקשר, ללחום, להשיג. הדסים היה בית-ספר לכל החיים. יחסית לבית ההורים, היו שם קצת קשוחים. הייתי ילד קטן, שהיה צריך להתמודד עם יהודית פרומין כאם-בית, שצורחת בשש בבוקר, "לקום, בוקר טוב!" לא הייתה שם אמא מפנקת. היה עלינו לסדר מיטה כמו חיילים.

מיכה, גרעון אריאל ואריה בוכר.

צריך היה להתמודד עם בדידות. בבית רצים לאמא, ומשוחחים עם אבא. בהדסים צריך היה להסתדר לבר. הקשר שלי עם הבית לא ניתק. לאבי הייתה, כמובן, מכונית - אז נכס נדיר בישראל - והורי בילו הרבה שעות בהדסים. נהניתי משני העולמות: זכיתי בבית חזק וטוב ובחויית הקשחה בחברה מעולה.

בכיתה י"א נקלעתי לכיסוח אדיר עם המורים ועם המנהלים. נדרשתי להילחם בהם, וכנראה הם שמו עלי עין, ולא לטובה - בייחוד רחל, ירמיהו ושלוש דותן.

עם כל אידיאות השוויון השתייכתי למעמד גבוה משלהם, והם ביקשו להוכיח את כוחם עלי. זה סיפור של תסכול הדדי. יום אחד, בפרץ של זעם נעורים, הכרזתי קבל-עם ועולם, שהמורים בהדסים הם נמושות ונפלים: אינם מסוגלים להתמודד עם החיים בחוץ, לכן התכנסו בכפר, כדי שאף אחד לא יראה כמה עלובי-נפש הם. זו הכרזה אופיינית לנער מתבגר, המורד בכול ומבקש לשנות את העולם. היא נכונה תמיד, ואינה נכונה אף פעם. דבר ההכרזה הגיע לאוזני רחל וירמיהו. הם חיכו להזדמנות להעיף אותי מהכפר, כיוון שחשדו שאני שוכב עם עופרה, בתם האהובה, ולימים רעייתי הראשונה.

יום אחד, בשיעור כימיה של אריה מר, שהיה מורה אדיר, מהטובים שהיו לי בחיי, הגיע שליח, ואמר שקוראים לי להתייצב בפני ההנהלה. יצאתי מהמעבדה, והלכתי למשרד בית-הספר. המזכירה הובילה אותי לאולם הישיבות. לתדהמתי, היו שם כל המורים, חוץ מאריה מר, כמובן. זה היה מעין משפט-שדה: הם ישבו בצורת חי"ת. פניהם החמורות הצחיקו אותי. במרכז ישבו רחל וירמיהו. באמצע החדר ניצב כיסא הנידונים. התיישבתי. גם הורי הוזמנו. הם ישבו בצד. אמרתי "שלום". רחל אמרה ברוב חוצפתה, שהמועצה הפדגוגית של הדסים החליטה שאם לא אתנצל על דברי על המורים, אורחק מבית-הספר. באותם הימים הוקרן בישראל סרט של ג'יימס דין, "מרד הנעורים". הייתי במצב-רוח של מרד כילד מתבגר. ישבתי שלוש דקות בשקט בלא להגיב. הרמתי מבט, התבוננתי בזלזול ברחל וברמיהו, התרוממתי מכיסאי ואמרתי להורי, "אנחנו הולכים". אבי ואמי קמו, חיבקו אותי, ופסענו יחד החוצה. התחוללה סערה. רחל צרחה, "לא ייתכן כזה דבר. שבו! ספירא!" גם אחרים צעקו. לא הגבתי. אמרתי להורי, "אנחנו הולכים", ויצאנו מאולם "בית-המשפט".

ישבתי שבועיים בבית, וקראתי ספרי מתח, כשהתקשרו מהדסים, וביקשו שאחזור. זו הייתה מעין בקשת סליחה מצדם. שבועיים לאחר-מכן אמור היה להתקיים טקס חג הביכורים, שעליו הייתה גאוותם של רחל וירמיהו. הם הבינו שבלעדי לא יוכלו לקיים את הטקס, שעיקרו הופעת להקת הריקודים. חזרתי להדסים בגלל הלהקה. אלמלא הלהקה לא הייתי חוזר.

"האם אתה סבור שצדקת?"

אם התבטאתי כך על המורים, כנראה שזה מה שהרגשתי. זה היה ביטוי למרד נעורים מצד אחד ולתהליך הסתאבות הרעיון החינוכי של הדסים מצד שני. היה מקום לדיון על התנסחות, אך לא להודעה שאני מסולק. שנים אחרי ייסודו, הדסים החל לאבד את אופיו כמוסד חינוכי, שבו מתקיים דיאלוג יצירתי. רחל וירמיהו נשחקו. מה שאמרתי לא היה נכון

אורי גליק (אלגד), אשר ברונר, מיכה ספירא ויחזקאל.

במאה אחוזים, אך היה נכון במידה מסוימת. בסוף שנות החמישים באו להדסים מורים, לא בגלל אידיאולוגיה ולא כדי לחנך ילדים. באו כדי לפתור בעיות אישיות. אפילו המורה לריקוד שכה אהבתי, גרטה סלוס, הייתה אוד ניצול משואה, מטופלת בילדה, והייתה צריכה לפתור בעיות כלכליות. לא כולם היו נפשות טובות. הדסים נשחק, ונכנס למסגרות שהתקיימו אז במדינה. נושא בחינות הבגרות נעשה קריטי. בישראל דאו העריכו בתי-ספר לפי הצלחות תלמידיהם בבחינות הבגרות. הקיבוצים, שזלזלו שנים רבות בכל מערכת חינוכית, התעוררו, וראו שהבוגרים לא משתלבים בלי השכלה רשמית ובלי להיות חלק מממסד. מנהלי הדסים הרגישו שעליהם להיות חלק מן הממסד. הנושא החינוכי נעשה פחות מרכזי. הייתי תלמיד די בינוני, והיה לי סכסוך קשה עם שלום דותן, המורה לתנ"ך ולהיסטוריה. בכיתה י"א הוא קבע שאיני מתאים ללמוד באוניברסיטה, ויעץ שאפרוש מהדסים, ואלך ללמוד בבית-ספר לגננות. זאת הייתה פגיעה כבדה מנשוא באגו שלי. אהבתי מה שלימד, וגישתו הייתה מעניינת. הוא לימד תנ"ך מנקודת-מבט היסטורית, וזה היה מרתק. אבל הוא שנא אותי. הציונים שלי אצלו נעו באופן קבוע בין 5-6. הייתה אפשרות לעשות עבודת גמר במקום בחינת בגרות בתנ"ך. רציתי לעשות עבודת גמר בכיולוגיה, כדי להיפטר משלום דותן, אבל צריך היה לקבל בבחינה ציון גבוה. הטילו עלי משימה: להתכונן לבחינה על משלי, על איוב ועל תהילים. נסעתי הביתה לכמה שבועות, ולמדתי היטב. ידעתי בעל-פה את הספרים, את פירושי קאסוטו וגם מאמרים רבים שנכתבו על הספרים האלה. נבחנתי, וחיכיתי לתוצאה. שלום נתן לי ציון 6.

הייתי בחור מגודל, חזק וכעסן, רצתי לבית של דותן, ואמרתי לו, "תן לי את הבחינה!" הוא סירב.

איימתי, "אם לא תיתן לי, אקרא למשטרה, ואאשים אותך בהונאה, ותיכנס לבית-סוהר".

הוא נכנע, ונתן לי את הבחינה.

העברתי אותה להנהלת בית-הספר, ודרשתי ששלושה מורים יבדקו אותה וייתנו ציון משלהם. רחל קיבלה את דרישתי, והם נתנו לי 90. אז הבנתי ששלום דותן מנוול. איבדתי אמון במורים.

מספר שלום דותן:

זה היה לפני חמישים שנה, ואיני זוכר את כל הפרטים. טעיתי ביחס למיכה. הוא היה חלש בעברית, כתב בשגיאות כתיב, העבודות שלו היו גרועות, והיה שחצן. לאור זאת הערכתי שאינו מתאים ללימודים עיוניים. איני זוכר שמורים אחרים בדקו את הבחינה שלו ונתנו לו ציון גבוה. אני זוכר שבאחד מימי שישי חזרתי הביתה מתל-אביב, וביקשתי לנוח. הוא התפרץ לביתי, ודרש ממני לבחון אותו מיד שוב. בשנת 1982 נפגשנו בירושלים בזמן הפגנה נגד כיבוש ביירות, ושוחחנו זה עם זה בדידות. מה שהוא סיפר לך מתאים בקווים כלליים למציאות.

מיכה מסכם את הפרשה כך:

במבט לאחור ברור ששלום דותן היה אדם רע, לפחות ביחס אלי. עובדה שסיימתי את התואר הראשון והשני עוד לפני הצבא, ועשיתי זאת במשך ארבע שנים בעתודה האקדמית בהצטיינות יתירה. התחלתי את לימודי הדוקטורט שלי, והתגייסתי לצה"ל חצי דוקטור. סיימתי קורס קצינים כחניך מצטיין. הייתי מפקד פלוגה בהנדסה קרבית, והשתחררתי כסרן במילואים. התקדמתי לרב-סרן וסירבתי לקבל סגן-אלוף. מדי שבוע היה לי משפט צבאי, כיוון שסירבתי לחבוש כומתה. אם שלום עשה טעות כזו גדולה

רחל שפירא ושלום דותן: "טעיתי ביחס למיכה".

לגבי, תאר לך כמה עוד מורים עשו טעות כזו לגבי המון תלמידים, ואיזה נזק גרמו. אותי הטעות של שלום דותן לא דיכאה, אלא הכעיסה. תאר לך כמה תלמידים היא דיכאה, והם נהגו לפי חוות-דעתו.

”ממרומי הישגיך האקדמיים, איך אתה מעריך את החלק של הדסים בקריירה שלך?” בסיפור שלי משולבים כפית של זהב, שנולדתי אתה וקיבלתי בבית, והחישול שעברתי בהדסים. הייתי שותף מלא, שווה-זכויות ושווה-חובות, לילדים שבאו מהשואה ולילדים שבאו ממשפחות הרוסות. החיים איתם בהדסים חישלו אותי. החישול הזה פיצה אותי על העדר האינטימיות בסביבה המשפחתית.

על מעמדו המיוחד של מיכה בחברה מעידה נורית ברמור: ”מושי (מאושרה חיון) הייתה מאוהבת במיכה. באחד השיעורים המורה שאל אותה שאלה. היא התביישה לענות, ואחר-כך הסבירה, 'מה יגיד מיכה?!'”

ב. הנסיכה הנבגדת

עפרה שפירא: אהבה מתחת לעץ התפוחים.

אם מיכה ספירא היה הנסיך של הדסים, עופרה שפירא הייתה הנסיכה. בתם היפה והמוכשרת של רחל וירמיהו הייתה תלמידה מצוינת - קפצה שתי כיתות - והייתה הפרימה-בלרינה של להקת הריקודים יחד עם מתוקה, לפחות בבית-הספר התיכון. כמה חברים טוענים שבבית-הספר היסודי, בכירת הרקדניות הייתה אמידה חזנובסקי ז"ל. ביומני רשום כי בשנתי הראשונה בהדסים, בכיתה ז', ניסתה אמידה ללמדני לרקוד, אך העלתה חרס והתייאשה, לא רק מכישורי כרקדן, אלא מאישיותי בכלל, כיוון שאישיות נקבעה לפי כושר הריקוד.

בלהקה הבוגרת ניתן התואר ”פרימה-בלרינה” לבת-הזוג של הנסיך מיכה ספירא. בת-זוגו הראשונה הייתה מתוקה. עופרה אהבה את מיכה, וביקשה את קרבתו. היא ביקשה ממתוקה לוותר על מיכה לטובתה. מתוקה ויתרה, מבלי שידעה כי בכך פגעה במעמדה וביוקרתה. מעמד ויוקרה לא נחשבו בעיני מתוקה. לא אז ולא היום. גם בגלל זה אהבתי אז את מתוקה, ואני עדיין אוהבה.

לפי מיכה, ירמיהו ורחל מאוד לא היו מרוצים מחברותו עם בתם, וניסו לפגוע בו, ואפילו לסלקו מהדסים, כדי להפריד בינו לבין בתם. לפי מתוקה, מיכה לא הסתפק בעופרה, והיו לו באותו הזמן רומנים נוספים, ועופרה סבלה מכך מאוד. מאידך, דרורה אהרוני סיפרה, שכשרחל גססה מסרטן היא ביקשה מעופרה וממיכה, בחינת צוואת שכיב-מרע, שיתחננו. מתוקה מספרת:

כשהגעתי להדסים בשנת 1948, עופרה הייתה בקבוצה ב' ואני בקבוצה א'. היא הייתה צעירה ממני, אך למדה בכיתה מעלי. הייתה מאוד מוכשרת. היא חיפשה את קרבותי, כיוון שאלכס, אחי, מצא חן בעיניה, ורצתה להגיע אליו באמצעותי. כשכבר היינו חברות טובות, היא גילתה לי את סודה.

עופרה לימדה אותי את השיר ”היי הג'יפ”, ואת כל שירי מלחמת העצמאות, והפכה אותי לחצי-צברית. רק לה סיפרתי בהדסים על חיי במחילה בזמן השואה. הייתי בת-בית אצלה, וממנה שאבתי המון כוח. היא הייתה טיפוס תומך מאוד ונעים מאוד.

אף פעם לא הרגשתי שיש לה זכויות מיוחדות ככת המנהלים. לא הייתה בה שום התנשאות, להפך – הציק לעופרה שהיא לא גרה עם הילדים בקבוצה, והרבה פעמים רבה על כך עם הוריה, ודרשה לישון בקבוצה. ירמיהו ורחל אמרו, "יש לך בית, ואת לא יכולה לתפוס מקום של ילד שזקוק למיטה". עופרה התחננה בפני רחל לקנות לה בגדים של ילדי עליית

עופרה: יפה, חכמה ונבגרת.

הנוער. קיבלנו פעמיים בשנה בגדים אחידים. עופרה הייתה מאוהבת בבגדים שלנו, ולא חדלה מלהפציר ברחל שתקנה בגדים כאלה. נכחתי בביתם כשעופרה בכתה בדמעות שלישי ואמרה לאמה, "סעי אתי לנתניה, וקני לי משהו דומה". כמוכן שמשאת-הנפש של עופרה מעולם לא התגשמה. הם לא נסעו, כיוון שלרחל לא היה זמן לילדים שלה. לעומת זאת, לי רחל נתנה שתי חולצות אופנתיות יפהפיות משלה, שקיבלתי בשמחה, והשתמשתי בהן. רחל התמקדה בילדי הדסים באופן מפלה, לרעת ילדתה שלה.

בהמשך רקדנו יחד הרבה מאוד שנים. היינו חברות טובות בלב ונפש. לאחר שנולד רני, האח הקטן של עופרה, בילינו הרבה פעמים כבייבי-סיטר בביתם. מאוד התפעלתי מהאווירה האמנותית ששררה בו. היו להם תמונות יוצאות מהכלל, פסלים ועבודות-יד. הבית הקריץ אופי ותרבות.

שתינו עבדנו אצל פילי אלון. עשינו עבודות-יד, שנמכרו לאחר תערוכת סוף השנה בחנויות "משכית" בתל-אביב במחירים מפולפלים. הידידות בינינו התפתחה, ונשזרה בכל התחומים האפשריים – גם לתוך הבית של עופרה, גם בלהקה וגם בעבודה. לא פעם הצטרפה אלי לביקור בכיתי בנתניה. גרנו כשיכון ותיקים, והלכנו לשם כרגל

רותי, עמירם, צפרה.

במשך כמה שעות. יצאנו מהדסים, חצינו שדות, פרדסים וכיזה, חצינו את פסי הרכבת, והגענו לבית הורי המאמצים. הרעות השתרגה וגברה בהליכות הארוכות המהנות הללו.

עם השנים הצטרפה אל שתינו טובה שווארץ, שגם היא שרדה את השואה. שלושתנו היינו חברות בלתי-נפרדות, עד שגילה אלמגור הגיעה

להדסים. הבנתי מיד איזה טיפוס היא, והחלטתי שלא יהיו לי עסקים אתה. הצבתי בפני עופרה את החובה לבחור בין גילה לביני. עופרה התחננה שנהיה רביעייה. סירבתי. את האופי של גילה ואת התנהגותה לא יכולתי לסבול. כך תמה החברות הקרובה. לא הסתכסכנו, היינו ידידות, אך כבר לא חברות קרובות.

עופרה למדה בכיתה מעלי [מספר מיכה ספירא]. הכרנו במסגרת הלהקה, שבה נשבר המרחק בין כיתות. לפני הלהקה התעניינתי דווקא בצפרה. חברתי הראשונה בהדסים הייתה ירדנה. אחרי ירדנה התלבטתי בין שתיים: עופרה ונורית ברמור. היו לי הליכות אין-סופיות ארוכות עם כל אחת מהן בין חדר-האוכל לבניין המגורים. לבסוף נפל הפור על עופרה, והתאהבתי בה.

עופרה הייתה נערה יפה, רקדה טוב, והייתה חכמה. אני זוכר איך חזרתי אחריה כרומיאו אחרי יוליה, זוכר היטב את סצינת החלון: חיכיתי על גג בניין המגורים שעופרה תסיים את לימודיה. כשהבחנתי בה מרחוק, ירדתי לחדרי, לקחתי את האקורדיון, ועמדתי ליד החלון הפונה אל המדשאה מול חדר-האוכל, צופה בעופרה הקרבה, ומנגן לה שיר, מבטי תלוי במבטה ...

אתה רוצה שאגדיר את האהבה (לשוני אינה רומנטית, העיניים והאקורדיון דווקא כן), והיא חומקת מהגדרה. בכיתה י', זו הייתה אהבה מוחלטת, אהבה נטו: כל השבוע חיכינו בקוצר-רוח לימי שישי. היה לנו עץ תפוחים חמוצים מאחורי המשרד, מרחק שלושים מטר מבית הוריה. מדי שישי בערב הפכתי שם את עופרה לשלי, בעוד שירמיהו הולך בלילות, וצועק, "עופרה, עופרה". שמענו את צעקותיו, ובטחנו בשומר שלא יסגירנו. השומר יוסף, שהתגורר בכפר נטר, היה היחיד שידע איפה אנחנו. הוא היה איש סודנו.

יוסף היה מדווח לי איפה ירמיהו מסתובב. אם אמר לנו יוסף שירמיהו מתחת לעץ, הלכנו לגורן ליד הדיר.

שברנו את כל המוסכמות: מכיתה י' קיימנו יחסי מין מלאים. לירמיהו ולרחל הייתה בהחלט סיבה טובה לדאגה: פרא-האדם משכיב את בתם האהובה. ידענו ביולוגיה, ונזהרנו מהריון. האהבה הייתה גדולה. תקופת השקיעה של אהבתנו החלה כבר כשעופרה סיימה את לימודיה בבית-הספר התיכון, שנה לפני. היא החלה ללמוד בטכניון הנדרסת כימיה, והתגוררה בחיפה. המשכנו להיות חברים, אך היו לה שם הרבה מחזרים.

שושקה גרינברג: אשה אוהבת.

ג. סינדרלה

באותה התקופה יצאתי במקביל עם שושקה גרינברג-שולמן, שהייתה בכיתה מתחתינו (מספר מיכה), אף שלא נפרדתי מעופרה. שושקה הייתה ילדה מרתקת: הוריה ירדו לגרמניה, והיא חזרה לבדה ארצה, שעה שהוריה נשארו בגרמניה. היה לי רומן אתה, אם כי לא בסדר-גודל של הרומן עם עופרה.

שושקה הייתה ילדה נהדרת (מספר גדעון אריאל). אהבתי אותה, והיא אהבה אותי במידה מסוימת. טיילנו יחד בכפר, אך לחברות זה לא הגיע. מיכה ניצח אותי בתחרות על שושקה. מיכה היה נסיך הכפר. הערצתי אותו, ומעולם לא קינאתי בו. הוא עזר לי בלימודים, והיינו חברים טובים. אני בטוח שלו מיכה לא היה בתמונה, שושקה הייתה מתאהבת בי.

לדעת מתוקה, מיכה הכאיב מאוד לעופרה:

היא התלוננה באוזני שהוא בוגד בה, והולך עם שושקה. הוא צריך היה להחליט - עופרה או שושקה - ולא ללכת עם שתיהן בו-זמנית, ולהכאיב לשתיהן. כעסתי עליו מאוד.

שושקה מספרת:

הייתי חברה של מיכה בסתר. זו הייתה אהבה גדולה. הרומן התחיל יומיים אחרי שהגעתי. לא ידעתי שיש לו חברה. את עופרה חיבבתי. באחת הפגישות הראשונות הוא הציע לעופרה ללכת אתי לנתניה לסרט. כשחזרנו שתינו מהסרט, היא נכנסה לבית הוריה, ואני המשכתי לחדר מגורי בבנייני ה"רכבת". בין שני המבנים גדל עץ, ומיכה ישב בין ענפיו. כשהגעתי לעץ קפץ טרזן, ועמד מולי. ג'יין נשבתה. כך התחיל הקשר. זה היה קשר רומנטי עמוק, שנמשך שלוש שנים. מיכה היה נער מרתק מאוד. כולו קסם. רקדן, נגן, שוויצר, קשקשן. אני אדם שמתאהב. נודע לי מהר מאוד שיש לו את עופרה, אך זה קרה כשכבר התעופפתי בשמים, ולא יכולתי להפסיק. הקשר נמשך

הרבה זמן, כל עוד הוא היה בהדסים, וגם אחרי שעזב, עוד כשנה, כשהיה באוניברסיטה. אהבה גדולה, זיכרונות טובים, אך גם תקופה קשה, כי הייתי אהובה נסתרת. לא הייתי שחקנית יחידה בדבר הזה.

שאלת האם מיכה אהב אותי. אם הקשר נמשך לאורך זמן, מתעורר רגש, וזה מה שקרה לנו. זה הסימן שמיכה אהב אותי. פונקציית הזמן היא סממן של האהבה. ברגע שהקשר נמשך - סימן שיש אהבה, כיוון שהקשר כרוך בכאב, בצער. אם ממשיכים, למרות הסבל, זו אהבה. לגבי, זה היה דבר קשה. המון כאב, המון מצבי-רוח של עליות ושל ירידות. לולא היה משוב, לא הייתי ממשיכה להימצא שם.

אהבתנו הייתה אפלטונית. הפנמתי עמוק את טאבו השמירה על הבתולין מאבי, שהתחזה לכומר בתקופת השואה, ומחינוכי העצמי במנזר פולני מגיל פעוט. הרגשתי

גדעון אהב את שושקה אבל שושקה אהבה את מיכה.

שאבי עומד לידי ורואה מה קורה. חונכתי לדיכוי מיני. משיעורי המין של אבינועם קפלן ברחתי, בגלל המילים ה"גסות". כשביקרתי את מיכה הסטודנט בקיטון בעליית-הגג של יוסי מר-חיים בירושלים, שכבנו זה לצד זה במיטתו של מיכה כשאני לבושה בכייבי דול. למרות שישנו לילה שלם באותה המיטה, לא קיימנו יחסי מין. הצבנו בינינו חציצה.

"את מראה המקום של השחר", אמר מיכה לעצמו בהתבוננו בפניה הקורנות בשנתן. מיכה אהב את העוררות הגואה, רבת-הממדים, הלא-פתורה, שחש בנוכחותה. מיכה קיים דיאלוג עם אותה שושקה שיכלה להיות, אלמלא השואה והמנזר, ואביה שהיה לכומר של חייה. בדירה סמוכה ישנה עופרה לְבדה. הסהר בחלונה מחוויר והיא חולמת עליו. עופרה ידעה שמיכה יישא אותה לאישה. ידיעה זו ניטעה בה מאז שהיו זוג בקדמת הבימה בריקוד הקוצרים בחג השבועות בשנת 1954. מיכה שמע בקיטונו את נעימת הג'אז ברדיו, שניגן מאמש. הוא נרדם שוב כשנפשו מפזזת. אף שהיה סטודנט לכימיה ולביולוגיה, היה נתון אז לריקוד ולמוסיקה. עם עופרה רקד בלהקת הסטודנטים של דרור בן-דב. היה ברור לו שדרור הוזה בעופרה. לא היה ברור לו אם שכב עם עופרה. שוב התעורר, והביט בפני הלבה של שושקה החולמת, שמאלו תחת ראשה הישן עדיין, המאמין כי לא תצטרך להתחבא שוב במנזר חייה, במנזר החולמים ואינם משיגים. כשהתעורר שוב, לא מצא את שושקה, ועל הכרית היה פתק בכתב-ידה הציורי:

אצבעותי מריחות נפלא, מנסה לדמיין את הריח שלך...

אני זוכרת כמה אני אוהבת אותך,
כמו שמש אהב את הגחלים הלוחשות,
ואכל אותן בלהט כדי להיות עילג
במכרה לבי לוחשות גחליך
אני בוכה כמו האופק הבוכה
כשהשמש תיגע בו
אני האופק שלך
אתה מעבר לאופק שלי.
אתה נסיך ואני אסופית.

הריקוד הוא דיאלוג בין מיכה לגופו.

זהורית טל יקדה במוחו. הוא ידע כי שושקה אבדה לו. הוא ידע זאת מהרגע שפגשה בראשונה, שלוש שנים לפני-כן בקבוצה ג', כשנשאה את חפציה לחדרה החדש. הוא שמע את הכתבת-הקצב של רישום קולה, "אבל שכחתי את שם הצופן של החלום", חשב, כשהעירוהו כתם-שמש, שריקת ציפור וצפירת אמבולנס. הוא חזר בדמיונו להריסות הבית ברחוב גורדון בשנת 1944. החיבור של אורי על פלא נורמנדי עלה לסף תודעתו. בשנת 1944 הוא נולד מחדש, והיה לרקדן. מאז הוא רוקד את תחייתו.

מיכה קם לרקוד. הריקוד שבתוכו העתיק את עצמו במרחבי החדר. "סקריאבין"³, הגה את

3. אלכסנדר סקריאבין, 6 בינואר 1872 - 27 באפריל 1915, מלחין רוסי שכתב בעיקר מוסיקה מודרנית, והשתמש הרבה בהרמוניה א-טונאלית. הוא התמקד במוסיקה ראדיקלית ומקורית ביותר בראשית המאה ה-20. חזונו המוסיקלי משלב מוסיקה עם פילוסופיות מורכבות ועם חזיונות מיסטיים, ובשלב מסוים אף עם ריחות ועם צבעים. יצירותיו מגשרות בין המוסיקה המודרנית - כמוסיקה של מלחינים נוספים בני-דורו, שחיו על קו-התפר בין שתי התקופות. בסוף ימיו, הגה סקריאבין אירוע מגלומני - "מיסטריום" - שנועד לשלב ריקוד, מוסיקה, ריח וצבע, במסגרת הרעיונות התיאוסופיים שרגל בהם.

השם, שנרשם על גב התקליט, שראתה זווית עינו על שולחן העבודה, ליד הקלרינט של יוסי מר-חיים. זה לא היה תקליט שלו. גם לא של יוסי. "כנראה ששושקה השאירה לי אותו למזכרת. הרי לא ייתכן ששכחה אותו", הרהר תוך שרקד, וקצב ריקודו הרגיעו. השקט הפנימי שהשתרר במוחו, שינן בלא יודעין את נקודת האקסטזה של עצמו כמו אופוס 110 בביצוע שנאבל בליל תיקון חג השבועות, קריאת החדווה של השקט. מנקודת אובדן העשתונות ידע את כל התשובות בשיעור הביולוגיה של מחר אצל פרופ' רייך, שאימצו לבן. מיכה רקד לבד בחדרו הצר בקומה החמישית בבית מר-חיים, מול בניין בית הכנסת בבית פרומין. מבית-המרקחת בקומה הראשונה נהג לטלפן לשושקה. "יותר לא יהיו שיחות טלפון", אמר לעצמו. המכונה המשוכללת של הריקוד התפשטה בחדר. עינו הפנימית צילמה אותה מבחוץ, ודמינה איך נראה בתנועתו. את התבנית המסתתרת של תמונה זו חיפש. מה התבנית המסתתרת של התבונה, שאל, תוך שריחף בריקוד, שהסתתר בתוך ריקודו. כשדמיין ששושקה מתבוננת בו, הסתחרר גופו מעצמו, והוא שכח הכול לרגע. אז היה הכי יפה. "עונג הגחלים הלוחשות, צבע גסיסת השמש בעוד עשרים מיליארד שנים צבע את שריפת הבוקר ההוא", חזרה אליו השורה, שעמה התעורר. הוא זכר את תמונת הסחרור, את תמונת המעוף באוויר, והפעם שחזר אותה במתכוון, כיוון שרצה כל-כך לשתף בה את גדעון אריאל, חברו הטוב, להשוותה לתמונות זורקי הדיסקוס בספרים של גדעון. גם זריקת דיסקוס היא ריקוד. הוא נזכר במה שקרה לסבא שוובה בהר האמת, עם איזאדורה דנקן. היא פסעה במהירות, כמו חוצה את השמים, פוסעת בין העננים בתאוצה גוברת. היו בה התפעמות, גובה, מעוף לקראת הבלתי-צפוי המפעים, דיאלוג אילם בין נשמתה לבין מקומה. היא נראתה כמו הראשית. איזאדורה סיפרה לשוובה, שסיפר למיכה, שהרגישה באמצע הריקוד כאילו מישהו מפסל אותה. היא אמרה: "הייתי

עירומה על גב של איזו ישות, איני זוכרת אם היה זה עוף חול או אדם, אך היה זה פסל של הישות שיש בו רוח חיים כמו פסליו של פידיאס,⁴ ואני ועוד מישהו היינו בני-אדם חיים ועירומים מפוסלים יחד עם הפסל". סבא סיפר לו, ששמע את עצמו עונה לה: "כל הגבולות הם פנימיים. החוצה אותם מגיע לכפירה, שהיא המלאכים, ועכשיו את חשה

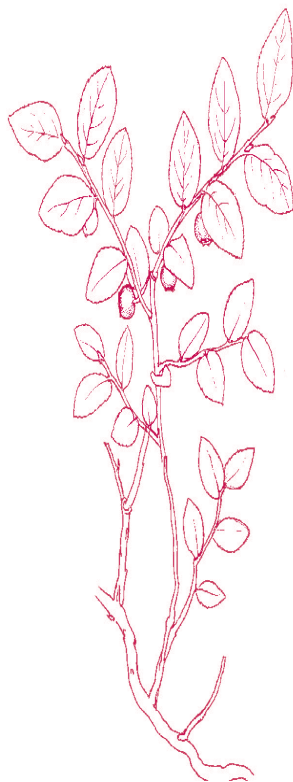

משולש הדסים.

את השמש במרכבה הענקית, מחפשת שותף". עכשיו מיכה היה צריך לשמוע את התקליט החדש. הוא שמע את "פרומתאוס, פואמת האש".⁵ גופו ביצע את הרהורי מחשבתו, והוא

4. גדול פסלי יוון בעת העתיקה, שלפי האגדה היה מסוגל להפיח חיים בפסליו.
5. הסימפוזיה האחרונה שכתב סקריאבין, היא בת פרק אחד. פרומתאוס העניק לבני-האנוש את אש השמים. פרץ מאבק בין טוב לרע, והסתיים בניצחון רצון היצירה במזיגה של האנושי עם האלוהי. "פרומתאוס, פואמת האש", אופוס 60, לתזמורת ענק, לפסנתר סולו ולאורגן אורות. זו יצירת המולטימדיה הראשונה בהיסטוריה - הניסיון למזג את קליטת הצליל והמראה לכדי חוויית-יסוד אחת, אולי הדבר הקרוב ביותר למעמד הר סיני - "רואים את הקולות ושומעים את המראות". זו הייתה הכנה ליצירתו האחרונה, שסקריאבין שוכנע מעבר לכל ספק שתביא לידי סיכום נורא-הוד של כל חוויית-האנוש הידועות: מעין צוואה אחרונה של תרבות האדם הגוועת.

שכח לחלוטין את עצמו, עד שענבר בכי העירו בגרונו. עונג הגחלים לחש לו, נזכרתי איך כשלא רציתי להיפרד ממך, עפתי ומצאתי את עצמי בפיך על לשונך, ועיננת אותי בכל גופי והתענגת עלי. בקטעי האקסטזה שכח את עצמו, הקטעים הכי יפים במוסיקה. הוא זכר את ההרמוניה המטורפת, את דמיון התנועות המשווגעות, שרצה להשאיר כמו בלידה. מיכה היה אינדיווידואליסט שעשה הכול לפי דרכו. שושקה, בברק יופייה המסעיר, הייתה שיקוי אהבה פולני: טעם של מלנכוליה רגשית עמוקה, מותכת בשניות אינטליגנטיות חריפה ויצירתית, לתמצית אצילה אחת, המקבילה לאצילותו. הוא האזין לה מן החדר הסמוך (יחד עם גדעון), מנגנת את הבלדה אופוס 52 של שופן על הפסנתר. היא ניגנה באוזני מיכה כפי שאהבה אותו, פוסעת על קו האפס, מתעמתת עם מלאך המוות, הרוכב על כתפה,⁶ מבלי לדעת שנגינתה מסגירה אותה, את אימת ההתאיינות הנוראה מכול שחוותה אז, והיא נושאת בתת-הכרתה, מאז הייתה בת שלוש, ואמה ואחיה לא הופיעו למפגש המיוחל, כיוון שהיו כבר בין המתים; אז, כשאביה המחופש לכומר נטשה במנזר. נגינתה משמיעה, מבלי שאוזנה תשמע, את הבלתי-אפשרי לשמיעה, את זעקת חדלונה בשל אוכדנו.⁷ היא הייתה כמו האיש הנופל ממטוס באמצע הלילה, בשיר שדליה רביקוביץ כתבה שנים אחר-כך, ורק אלוהי המוסיקה שידע אותה יכול היה להרימו. נגינתה ערטלה את נפשו בבת-אחת ממסיכת הג'אז הקליל והקומי אותו ניגן עד אז, ואחר-כך.

מיכה אהב אתגרים ושינויים. הוא היה אציל, וידע לזרום. עופרה, מיכה ושושקה מהווים משולש רומנטי, בדומה לזה המתקיים בסיפור העתיק של טריסטאן ואיזולדה,⁸ שהמלחין ריכארד ואגנר⁹ העניק לו מבע מוסיקלי אופראי. השפה המוסיקלית של תרבות המערב, שאנו שייכים לה, היא שפה הרמונית, המבוססת על יצירת מתח (כרומאטיות¹⁰) צלילי (דיסוננס) ופתרוננו (קונסוננס). האהבה בין טריסטאן לבין איזולדה היא אהבה אסורה, שערכה באי-מימושה. את ערגת אי-מימוש האהבה, כמצב מתמיד של התעוררות מינית, מבטא ואגנר באנלוגיה של עוררות מוסיקלית, באמצעות אי-פתרון המתח הצלילי. שפה מוסיקלית יכולה לשמש מטאפורה לבחירה תרבותית ערכית קונצפטואלית מסוימת. שפת האהבה של המשולש הרומנטי עופרה-מיכה-שושקה היא שפת אי-הנחת, אי-הפתרון, המבטאת דיסוננס רוחני, שבר תרבותי מערבי-נוצרי,¹¹ (תפיסת האהבה הדואליסטית)

6. "למה נירא מוות - ומלאכו רוכב על כתפנו, ובשפתינו מיתגו: ובתרועת תחיה על שפתיים ובמצהלות משחקים אלי קבר נרדה" - חיים נחמן ביאליק, "דבר".

7. אוכדנו של אביה אז ושל מיכה בהווה המסופר.

8. אגדת טריסטאן ואיזולדה עוסקת באהבה חובקת-כול, שאין לה תוחלת בעולם הזה, ומימושה בא רק עם המוות. ואגנר השתמש בהרמוניות מפתיעות, שצפו חמישים שנה קדימה, אל היצירות של ארנולד שנברג ושל אלבן מריה יוהאנס ברג, תלמידו.

9. הסגנון המוסיקלי של ריכארד ואגנר (1813-1883) נחשב בדרך-כלל לפסגת הזרם הרומנטי, בשל העיסוק חסר התקדים ברגש ובהבעתו. הוא החדיר רעיונות חדשים בתחום ההרמוניה והמבנה, ובכללם כרומאטיות (דחיסות שמעית, שאין בה ציפייה לפתרון) קיצונית ב"טריסטאן ואיזולדה", בחן את גבולות המערכת הרגילה של הסולמות המוסיקליים, וסלל בכך את הדרך לא-טונאליות של המוסיקה במאה ה-20. היסטוריונים אחדים של המוסיקה אף רואים את "טריסטאן ואיזולדה" כתחילת המוסיקה הקלאסית המודרנית.

10. דחיסות שמעית, שאין בה ציפייה לפתרון.

11. זו התבנית היסודית של התשוקה במערב - ערגה לחוד, ונישואין לחוד. ה"אושר" הטבעי, הגופני והארצי, היה חזות-הכול בעת העתיקה, לפני ש"העולם הזה" הוצב כנגד "העולם הבא" והארם פוצל ל"גוף" ול"נשמה". התפיסה האימאננטית, הפאגאנית, של חיים על-פי הטבע, היא התפיסה שבה מרדו אבות המערב. אפלטון מרד בה, כשקבע כי העולם הזה הוא רק שיקוף עכור ומדורדר של עולם הצורות המושלם; הגנוסטיקאים מרדו בה, כשקבעו כי אל רשע, דמיורג, ברא את עולמנו, את גופנו המאוס, וכי תפקיד הנשמה הוא להמריא משבי הגוף, מהגלות על פני האדמה, ולחזור אל מקורה בחיק האל האמיתי; הנצרות מרדה בה, כשהפכה את החיים למוות, ואת המוות ("מלכות שמים") לחיים הנכספים שבסוף הפרודור. באתונה, בנצרת, במערות הסודיות של מיסטיקאים באיראן ובמדבר יהודה, נולדה תרבות המערב כתרבות של ערגה.

מודרני,¹² ויהודי-ישראלי. שתיהן היו מוזות מתחלפות בחייו של מיכה. בכיתה י' הייתה עופרה השמש שלו, ואחר-כך כבר לא היה לה אור משלה. היא נהייתה המאור הקטן, ושושקה עלתה כשמש המוזה. שתיהן מהוות פונקציות של נושא הסינגולריות של מיכה, שאותו ניסינו לחשוף, כשתיארנו אותו רוקד את מודעותו העצמית, ההכרתית והאסתטית. אצילותו מתבטאת באינדיווידואליזם יצירתי-אמנותי-מדעי מתמיד, כפתרון לדיסוננס התרבותי המודרני בו הוא חי.

אימת המוות כדיסוננס-השואה של שושקה מתבטאת בשפת אהבתה,¹³ ומתעמתת בניסיון לפתרון יצירתי מסוים, פתרון שהבאנו בדיאלוג עם יצירתו של מיכה. העדר "האני" של עופרה, כבת מקופחת ונטושה להורים אלטרואיסטים, שלא נענו לצרכיה האוטנטיים, הוא הדיסוננס שלה, למרות שלכאורה מתקיים פתרון בתחומה המקצועי. אך האוטנטייות שלו מפוקפקת, והיא הפכה לנסיכה נבגדת גם על-ידי בעלה, כפי שנבגדה על-ידי הוריה. שמש של שושקה דעכה. לאחר שחתכה את הקשר הגורדי עם מיכה, פגשה אותו רק פעם אחת בירושלים. המפגש הקצר היה בשבילה עינוי. הוא כבר התגרש מעופרה, והיא הייתה נשואה. את נישואיה למנתח הפלסטי הידוע, פרופסור שולמן, כפתה על עצמה לצורך קשר סטאטי קפוא של נישואין, קשר שהפך לשלישייה מספר שתיים כשצירפה אליו מאהב. השלישייה מספר שתיים התפרקה גם היא, כיוון שלא עמדה במתח החיים הכפולים. שושקה התגרשה, ועזבה את המאהב. היא החלה את הפרק השלישי בחייה, שנמשך שנים-עשרה שנה, כפילגשו של עורך-דין צמרת, שאותו היא מגדירה כאירוע סינגולרי. לאחר מותו - בפרק הרביעי בחייה - מתממשת אהבתה בתהליך האבל עליו. למרות הכול, שושקה ועופרה אינן אצילות, כיוון שלא גיבשו את עצמיותן עד תום, אלא נשארו מותנות ביחסיהן עם הזולת.

מאז שהשאירה לו פתק על הכרית לא שבה שושקה לראות את מיכה. היא מתארת כיצד נחלצה מסופת הגיהנום של אהבתה האסורה אליו:

האהבה הייתה גדולה אך גם קשה, כי הייתה נסתר. הייתה כרוכה בהמון כאב, בהמון צער, בהמון מצבי-רוח ובהמון עליות וירידות. עד שיום אחד, שרה הבנר, חברתי הטובה, שראתה שאני סובלת, הביאה לי עט ונייר מכתבים, וכפתה עלי לנתק את הקשר. היא אמרה: "כתבי מכתב, ותגידי שנגמר".
נגמר, והיה לי קשה.

את הקשר מיכה-שושקה, הדינאמי באורח קיצוני עד כדי הפיכתו לסטאטי, הדומה באי-פתרונו לכרומאטיקה האין-סופית ולכן הסטאטית של המוסיקה, שכתב ואגנר

12. התפרצות המודרניזם 1910-1930 ערב מלחמת-העולם הראשונה, מתח ואי-נוחות גוברים בתוך הסדר החברתי הביאו לפריצות בסדר הזה - דבר שניתן היה לראות במהפכה הרוסית של 1905, התעמולה הגוברת של מפלגות "ראדיקליות", וכמות גדולה של יצירות, שפישטו באופן רדיקלי, או שדחו לגמרי את הנוהג הקיים. בשנת 1913, איגור סטראווינסקי, שעבד עם סרגיי דיאגילוב ועם הבלט הרוסי, הלחין את "פולחן האביב" לבלט, שהציג קורבן אדם, וצייירים צעירים כמו פבלו פיקאסו ואנרי מאטיס אך החלו לזעזע את האמנות בדחייתם את הפרספקטיווה המסורתית כצורה לבניית ציורים. התפתחות זו החלה להקנות משמעות חדשה למושג "מודרניזם". גרעינה היה אימוץ הפירור וההפרעה. במאה ה-19 אמנים נטו להאמין ב"התקרמות", ובחשיבות של תרומה חיובית של האמן לחברה. ה"מודרניזם" ראה יותר ויותר את הצורות המסורתיות כמפריעות להתקרמות. לכן עוצב האמן מחדש כמהפכן, כשהוא הורס ולא מלמד

13. שושקה עברה סדרת נטישות, מהווה את טראומת השואה שלה, המחוללת אצלה את תסמונת האישיה האחרת כמפת האינטימיות, בנוסף לתפיסת האהבה המערבית הדואליסטית, כלומר, נטישת הילד בגיל הרך על-ידי מקור האינטימיות שלו, תיצור ליקוי ביכולת ההתחברות והאמון במושא האינטימיות. כך, ילד כזה עלול לפתח מנגנון הגנה של פיצול המקור האינטימי: המושא שמשליכים עליו את הצורך באמון ובביטחון, אינו זהה למושא שמשליכים עליו את הצורך באהבה הרומנטית. כמושא האהבה הרומנטית ייבחר דווקא מי שמעורר את קונטצייט האיום הטראומטי.

ל"טריסטאן ואיזולדה", ניסתה שושקה לפתור באמצעות קשר סטאטי קיצוני של נישואין לאיש מבוסס, שהקרייריזם המוחלט שלו לא השאיר הרבה מקום ליסוד האינטימי הדינאמי.

כשמיכה התגרש כבר הייתי נשואה.

התחתנתי לפניו, כנראה. נישאתי, ויש לי שלושה ילדים מהמנתח הפלסטי ד"ר שולמן. היו לנו נישואין טובים. הוא היה מכונת עבודה, כמנתח הכי עסוק במדינה. שושקה שבה לקוטב הדינאמי הקיצוני של האהבה האסורה, כפתרון לסטאטיות הקפואה של נישואיה לד"ר שולמן, כשהתאהבה שנית:

יום אחד נכנס הביתה גבר צעיר, ומיד התחיל לחזר אחרי, ובבוקר הזה נפלת. התאהבתי בבחור נשוי אהבה של טירוף, שנמשכה ארבע שנים. הייתה לנו אהבה גדולה. הוא אמר שאם היינו צעירים היינו מתגרשים, ומתחתנים. ובתוך הסיפור נולדו לו שני ילדים.

שוב מתגלה החוקיות הסטאטית בפתרון הדינאמי לכאורה. לכן, חיפשה שושקה פתרון בגירושין.

אחרי ארבע שנים עזבתי את הבית. לא יכולתי לשאת את החיים הכפולים. עזבתי כשילדי בני תשע-עשרה, שבע-עשרה ושתיים-עשרה. הגדול - בצבא, השני הלך לצבא עתה, את הילדה השארתי אצל הבעל. הלכתי מהבית, והרומן לא נגמר. אחר-כך אמרו שאני נאיבית, שאישה גרושה מאיימת על גבר. אני לא אדם מאיים, אני אוהבת.

אלא שכאישה בודדה המאוהבת בגבר לא-פנוי, היא איבדה את היסוד הסטאטי, ושוב הייתה שרויה באי-פתרון דינאמי קיצוני של אהבת המערכולת הוואגנריאנית.

כשעזבתי את הבית עזבתי את הבחור. זה היה ניתוח קשה בלי הרדמה, כי אהבתי אותו, וזה הפך לגיהנום. הפגישות לא היו אף פעם דבר מתוכנן. פילגש זה מוסד קבוע, עניין רשמי. מעמד הנותן תחושת ביטחון שיש גושפנקא. לאנשים עשירים ברומי וגם בימי-הביניים וברנסנס היו פילגשים. זה העניק יציבות, ואני הייתי באוויר, שואלת, "מתי ניפגש?" והוא עונה, "לא יודע".

כאן מתחיל פרק, שבו הושגה דרגה גבוהה יותר של איזון בין הסטאטי לדינאמי, של אהבה המקיימת את יסוד האיסור הדינאמי ואת היסוד הסטאטי, עקב שמרנותו ורצינותו של האהוב, הנמשכות שתיים-עשרה שנה.

לפני שש-עשרה שנים הכרתי (אני שומרת על סודיות) מישהו. הוא היה עורך-הדין שטיפל בירושה מאבא שלי. עורך-דין מאוד רציני, מאוד ידוע, מאוד שמרן, נשוי עם ילדים. התפתח קשר של אהבה, שנמשך שתיים-עשרה שנה.

הפרק הזה הסתיים במותו של האהוב, מוות פתאומי מדום-לב, שפתח את התקופה הנוכחית בחיי שושקה, שסימנה אבלות על מותו בארבע השנים האחרונות - אידיאליזציה של האהוב המת כאהבה סינגולרית, ופולחן אהבה-מוות, כפי שנפתרה אהבתם של טריסטאן ואיזולדה.

האיש נפטר מדום-לב לפני ארבע שנים וחצי, ומאז איני חיה. זו הייתה אהבת חיים, משהו שקורה פעם אחת בחיים, ואיני משלימה עם זה שהוא איננו. קראתי ספרים, חקרתי בנושא, ניסיתי לצאת מזה. אני מתאבלת על עורך-הדין: הייתה אהבה ענקית. קשה מאוד לחיות במינון נמוך. הכאב ענק: כשהרגש שלי עובר הוא נכנס בקיר. ועוד: בניגוד לבני משפחתו אני לא יכולה להתאבל בגלוי, בקול רם, כי אני מכירה את המשפחה מלפני-כן, דרך בעלי. אשתו ואני מכירות זו את זו.

אני הולכת לסרטים. כבר אין לי מחשבות שמחות. אני מרגישה שאני חתומה על מסע אחר. קראתי כתבה שעשתה עלי רושם. תחושת המסע האחר מתחברת לרעיונות

בספרים שאני קוראת. יש ספר בפסיכולוגיה, של יהודית יורק: על החיים כאברות הכרחיות, כוויתורים הכרחיים. היא כותבת אודות פטירתה של אישה אהובה. כשעבר זמן מסוים, אהובה הכיר מישהי. הם נכנסו למיטה, ואחרי זה הוא נרדם. כשהתעורר, ראה ששוכבת לידו אישה זרה, ונכנס להלם. אבל מתוך ההלם התאהב באישה החדשה. דברים קורים בדרך-כלל, ללא תכנון. איני מתכננת דבר. קרו לי דברים שברגש - דברים הקורים פעם אחת בחיים.

ד. רקוויאם

עופרה ומיכה התחתנו, אך נישואיהם לא עלו יפה, כי היו צעד סטאטי, בניגוד לזרימה שהייתה ביניהם בהדסים. היו ביניהם בגידות הרדיות, כיוון שלפי מיכה, היחסים ביניהם מיצו את עצמם, והאהבה כבתה כבר בהדסים, זמן רב לפני הנישואין. את יעקב אלוני, חברה לחיים, שאתו חייתה שלושים ושבע שנים, עד שנפטרה, הכירה עופרה עוד לפני נישואיה למיכה. לפי אלוני, ביום נישואיה למיכה מסרה לו עופרה פתק, "אתה אהבת חיי, אתך אני רוצה לבלות את שארית חיי".

אחרי מלחמת ששת הימים פיקדתי במילואים על יחידת הנדסה קרבית, שפירקה מוקשים ברפיח [מספר מיכה]. יום אחד באתי הביתה בלא הודעה מוקדמת. עופרה אשתי לא הייתה בבית. שאלתי חברים היכן היא. השיבו: "היא אצל אלוני". מדוע לא היו לכם ילדים?

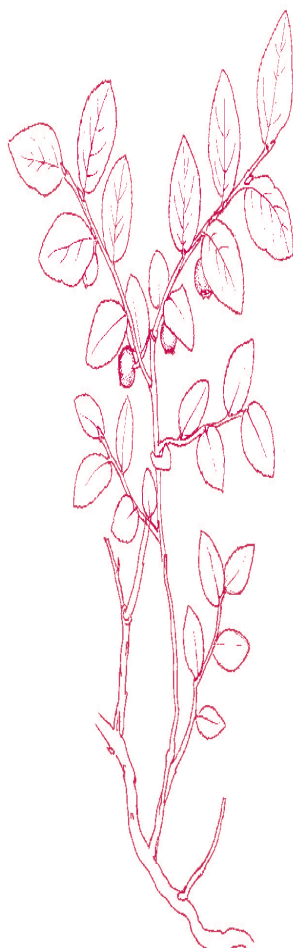
רציתי מאוד ילדים, היא לא רצתה. היה לה, כנראה, רומן עם אהוד מנור וכמובן עם יעקב אלוני. אולי היא התכוונה להתגרש? מכל מקום אחרי הדוקטורט נסעתי לניו-יורק לפוסט דוקטורט בבית-החולים אלברט איינשטיין. עופרה באה אתי. בשלב מסוים היא חזרה ארצה. אז החלטתי להתגרש.

הוזמנתי לכנס מדעי בישראל. באתי לישראל, בילינו יומיים באחד הקיבוצים ליד הכינרת, סגרנו בידידות את כל הנושאים, והתגרשנו כחברים טובים.

עופרה הייתה נסיכת חיי [מספר יעקב אלוני]. נפרדתי מאשתי הראשונה, כדי לחיות עמה. היא הייתה אדם מושלם בלי הגזמה. האהבה בינינו עיוורה אותי לחלוטין. לא היו לה פגמים. אישה מושלמת, יפה נורא, תלמידה מבריקה.

הייתה הצעירה ביותר, רק בת עשרים וארבע, מבין מקבלי תואר דוקטור באוניברסיטה. הלכה לכיוון מחקר מהפכני: החליטה ללכת למחלקה ניסויית לחקר סרטן, שהקים פרופ' גרוס. נכנסה לתחומים חדשים. באותה התקופה, התמקדה בבלוטת התריס. בדקה את כמות [ההורמונים] T3 ו-T4 אצל ילדים. תינוק, שלא מקבל הורמון בכמות מספקת, יש להוסיף לו, או שייצא מפגר. ערכה בדיקה, הנותנת תשובה מיידית. כך הצילה מיליוני תינוקות בעולם כולו. למחקרה יש חשיבות בטיפול בסרטן ובמחלות אחרות. היא הייתה מסתכלת בהופעה על זמרת, ומאבחת בלוטה נפוחה. והרבה אנשים הצילה. מחקר זה הקנו לה תואר פרופסור.

עשרים שנה עבדה עופרה במחקר. לאחר שנפטר פרופ' גרוס, ראש המעבדה, היו קשיים בניהול. רצו לסגור את המחלקה. היא עברה להיות יועצת קרן המחקר הלאומית, ואחרי שנתיים התמנתה למנכ"לית הקרן. עופרה שינתה את מערכת הבדיקה של הצעות המחקר ואת דרך חלוקת המענקים: בהתאם לרפורמה שהנהיגה, מענק מגיע ישירות לחוקר, ולא דרך האוניברסיטאות, כפי שהיה נהוג. האוניברסיטאות גילחו, כמובן, הרבה כסף לעצמן [דמי תקורה]. שנה לאחר מותה, הגיע טלפון מהאיחוד האירופי שהקים קרן למחקר מדעי. רוצים שהיא תהיה מנכ"לית ראשונה בנוסף לעבודתה המדעית, הייתה לה אהבה למחול, לחינוך למחול ולפולקלור, עוד

ממימי "הורה אפרוחים". היא הקימה את להקת "הורה" לילדים קטנים, וקבעה שבמקום שכל הילדים יבואו למקום מרכזי, היא תצא עם המדריכים לשכונות. היא יזמה חינוך למחול לילדי שכונות, וקיבלה שני פרסים: "יקירת ירושלים", ו"יקירת הורה".

הלכתי ללמוד פילוסופיה ותולדות האמנות. עופרה החליטה להצטרף אלי, ונכנסה לתוכנית מאסטר לתולדות האמנות. גמרה מאסטר, והתמחתה בלימודי ימי-הביניים. עשינו טיול בספרד, בחיפוש אחר כתבי-יד מימי-הביניים. כשלמדנו יחד, אלו היו השנים המאושרות בחיינו. 37 שנים חיינו חיים נהדרים. קבענו כלל, ועמדנו בו בנאמנות: לא הלכנו לישון לא מחובקים. לא היה מתח או סכסוך, שלא בא על פתרונו באותו היום. גידלנו שתי בנות בהרבה אהבה.

ה. הצלחה, או אמת

דוקטור (להיסטוריה) יגאל דרורי הצטרף להדסים בשנת 1951. "הדסים נחשבה אז ל'איטון'¹⁴ הישראלי", סיפר, "לפנימייה יוקרתית בעלת איכויות מעולות, שמפתחת את חניכיה לעצמאות". אביו, משה דרורי, היה עובד בכיר בשירות הביטחון הכללי, שנשלח לשנתיים אל מעבר למסך הברזל, כאיש השגרירות הישראלית בבוקרשט, לעודד יהודים לעלות ארצה. ילדים של אנשי שגרירויות בחוץ-לארץ למדו אז בפנימיות בישראל, או בפנימיות בשווייץ.

אבי לקח אותי לסיור לבן-שמן [מספר יגאל]. המקום לא מצא חן בעיני. אחר-כך ביקרנו בהדסים, ומאוד התלהבתי.

את השנים המאושרות בחיי ביליתי בהדסים.

זכורות לי שיחות עומק אינטלקטואליות עם שבח וייס ועם זאב אלון. השיחות הללו, כמוערך ועל הדשא, פיתחו בי עצמאות מחשבתית. שבח היה מבוגר מאתנו רק בארבע שנים, ועדיין היה תלמיד בבית-ספר תיכון. ממנו למדתי לא להתייחס לשום דבר באופן שטחי. הייתה אז שנת הרצל במערכת החינוך, וזכיתי בפרס ראשון בתחרות ארצית לכתבת חיבורים על הרצל. הפרס היה טיסה לאילת. בשנת 1953 טסתי לאילת כחתן הפרס. איש לא קיבל אותי שם, ולא עשיתי דבר: חיכיתי בשדה-התעופה לטיסה חזרה, ושבתי.

כשאבי שב משליחותו, חזרתי הביתה, ולמדתי בתיכון עירוני ד' בתל-אביב. הייתי מדריך בתנועה המאוחדת, שירתי בנח"ל, והצטרפתי לקיבוץ רמת-דוד.

שלוש השנים שחייתי בהדסים, השפיעו על כל מה שעשיתי לאחר-מכן.

"מה היה יחסך אלי בהדסים?"

"בכיתה ז', אורי, הגעת אלינו. היותך נכד אחותה של רחל המשוררת עשה על כולנו רושם כביר. היית חריף ואינטלקטואל, אך גם תוקפני, בדיבור כמוכן. לתוקפנותך התייחסתי אז בשלילה. גם על פרסומיך הבוגרים יש לי ביקורת והסתייגות".

"תן לי, בבקשה, דוגמא קונקרטית מפרסומי הבוגרים".

"עקרונית, אין לאדם יכולת להיות אובייקטיבי. אוקראיני, לדוגמה, יתאר את חמלניצקי אחרת מאשר יהודי. אצל האוקראינים הוא היה גיבור לאומי, ובהיסטוריה היהודית הוא אנטישמי ורוצח.

"מפריעה לי בפרסומיך אי-הצגת כל העובדות.

"העיתונאי אורי אבנרי רצה פעם להתלבש על איש ציבור. הוא פרסם בעיתונו, 'העולם

14. בית-ספר לילדי אצילים באנגליה.

הזה, כתבה, ובה טען ששני בניו של אותו האדם אינם משרתים בצה"ל. הוא לא כתב, שגילו של האחד הוא חמש שנים ושל השני שתיים-עשרה.

"כתבת על הל"ה, שנפלו בדרכם להביא עזרה לגוש-עציון במלחמת העצמאות. כתבת שיוסף טבנקין, מפקד הגדוד, נמצא כשמונים מטר מהל"ה ולא הגיש עזרה. העובדה נכונה, אלא מה: הוא נמצא מעבר לרכס, ממודר לאותה פעולה, על רשת קשר אחרת, ולא ידע דבר וחצי דבר על הל"ה. לפיכך, אין להאשימו על שלא הגיש עזרה, שהרי בזמן אמיתי הוא לא ידע על מצבם, ואיש לא יידע אותו".

"יגאל, ידידי, הדוגמה שהבאת מצוינת, אבל לא כדי לבסס את טיעונך כלפי, אלא כדי להפריכו. להלן הפרכות: יוסף טבנקין היה מפקד הגדוד הרביעי של הפלמ"ח, ואילו הל"ה היו יחידה מעורבת של הגדוד השישי ושל גדוד 'מוריה'. שלח אותם צבי זמיר, מפקד הגדוד השישי של הפלמ"ח.

"בזמן שהתרחשה פרשת הל"ה, טבנקין נמצא בתל-אביב ולא באזור גוש עציון. "טבנקין אכן לא החיש עזרה, אבל זה היה בפרשת שיירת חולדה, במאסר 1948, ואילו פרשת הל"ה התרחשה בינואר.

"השטח בחולדה הוא מישורי. לא היה שם שום מיסוך והייתה רשת קשר אחת. "טבנקין לא נמצא במרחק 800 מטר מהאנשים שנקלעו לצרה, אלא במרחק 300 מטר. "לו כתב תלמיד בתיכון בבחינה את מה שאמרת, הוא היה מקבל ציון 'לא מספיק'. אבל אתה היסטוריון של תולדות היישוב. אם אתה שוגה כל-כך הרבה פעמים בפרשה אחת, שאותה לימדת באוניברסיטת תל-אביב, באוניברסיטה הפתוחה ובבית-הספר התיכון שניהלת, הדבר מצביע על רמת האוניברסיטאות ובתי-הספר התיכוניים.

"אני מסיק מדבריך, שלא קראת את מחקרי, אלא רק שמעת עליהם רכילות מאנשים שאינם מעוניינים שהאמת תתפרסם, ומנצלים אנשי אקדמיה כמוך לטשטוש האמת". "אורי, כרגיל, אתה תוקפני ומגזים!"

"השאלה היחידה שמעניינת אותי היא, האם טיעוני אמת. נמושות אינטלקטואליים בורחים אל מקלט הסגנון. על סגנוני אתה יכול לדבר עם אחרים, לא אתי.

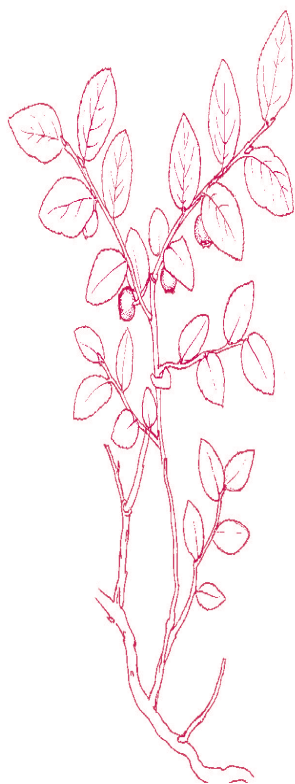
"יגאל, אני מבקש שתסביר מדוע ביססת את טיעונך על דוגמה, שאין לה ידיים ורגליים. אני מניח שנהגת כך פעמים רבות, שלא בנוכחותי, ואנשים לקחו אותך ברצינות, שהרי אתה היסטוריון בדיוק בתחומים האלה. כך מידרדרת התרבות בישראל. זה הטעם שאיננו מפיקים לקחים, ותפקוד המדינה נעשה גרוע משנה לשנה".

"כרגיל, אתה עושה הכללות. אורי, אם סגנונך לא היה תוקפני, היית זוכה להרבה יותר הצלחה".

"אותי לא הצלחה מעניינת, אלא האמת".

ג. אריה מ"שמשון ודלילה"

נורית ברמור-אזולאי הגיעה אלינו לכיתה ט' מהעולם הגדול: אביה שימש אז מזכיר ראשון בשגרירות ישראל בפולין, ואת התקופה לפני כניסתה לכפר היא בילתה באירופה. בשנת 1954 הצטרף אבי למשרד החוץ [מספרת נורית], והורי נשלחו לווארשה. שם היו בתי-ספר אמריקניים עד כיתה ח'. לאחר-מכן צריכה הייתי להחליט האם ללמוד בפנימייה בשווייץ, בבית-ספר אמריקני בכסיס צבאי בברלין, או בפנימייה בישראל. בהדסים למדו אז ילדים של שגרירים. החלטתי ללמוד בהדסים. ביקרתי בכפר, והוא מצא חן בעיני. בחופש הגדול נסעתי עם הורי לווארשה. בדרך, בטיילנו באיטליה, הראה לי אבי את הנהר טיבר ברומא ושיבח את יופיו. אמרתי ברצינות, "איך שכחת את הירקון שלנו?" הירקון היה חלק מישותי. מאוד כעסתי על שאבי התפעל מהטיבר.

נורית ברמור: "אהבתי את מיכה".

פגשתי באירופה שאחרי מלחמת-העולם. הבתים בשנת 1954 היו שחורים משחור. הכול נראה לי מדכא. הסיור באיטליה הבהיר לי עד כמה ישראל היא חדשה וחיובית לעומת אירופה המהוהה. הכול היה זר ומדכא. הגעתי למילאנו - בת-דודה של אבי גרה במילאנו - וביקשתי מאבי שיקנה כרטיסים לאופרה ב"לה סקאלה". זה היה חלום חיי. שמעתי את 'טוסקה'. זו הייתה בשבילי חוויה, שכאלו תמיד חיכיתי לה. הגענו לווארשה ברכבת, ביום הולדתי הארבע-עשרה. את יום ההולדת חגגתי קודם-לכן בפראג, בירת צ'כיה. הרושם שם היה נוראי: מבנה גותי מעושן, מדכך ולא-מואר. אירופה הייתה שחורה מהמלחמה. מקומות סגורים, חדרים ספוני עץ. היה מדכא ללכת ברחובות. את יום ההולדת חגגתי ביערות בוהמיה.

וארשה, לעומת זאת, הייתה אי של רוחה בארץ קומוניסטית. שם היו חיים אחרים. בדרך לדירתנו, אבי ביקש מהנהג לעבור ברחוב פרנשיסקנסקה פינת נלבסקי. הוא ניסה לאתר את מה שנותר מביתו לפני המלחמה. השטח היה מגורד, והיו שם ערמות של לבנים. הוא השתטח שם, ובכה.

אנשי השגרירות התגוררו מעבר לנהר. היו שם בתים שנבנו לאחר המלחמה. לכל אחד מבני המשפחה היה חדר משלו. הייתה לנו עוזרת. שכבתי על הקמין, או ישבתי על אדן החלון, וקראתי ספרים. פתאום נפגשנו בשפע. קנינו פטיפון ותקליטים. ביקרנו הרבה בקונצרטים. ביליתי שם ארבעה חודשים, ואחרי החגים חזרתי ארצה, והגעתי להדסים.

יעקב ושרה, הוריה של נורית, עלו בנפרד מפולין, לפני מלחמת-העולם השנייה, והתחתנו בארץ. הם התגוררו בשכונת נווה שאנן בדרום העני של תל-אביב. יעקב שירת במשטרת המנדט. לפי הקריירה המאוחרת שלו, ניתן להניח שהעביר ידיעות לשירות הידיעות של ה"הגנה", והיה חבר מפא"י ובהסתדרות. רוב קרוביו היו בית"רים. בהתכנסויות משפחתיות הייתה מתיחות אידיאולוגית.

נורית נולדה בשנת 1940. אחרי חמש שנים נולד שלומי, אחיה. כשהגיעה לגיל שש, לא הסתפק יעקב בבית-הספר "ביאליק" בשכונתם. הוא רצה שבתו תלמד בבית-ספר אליטיסטי, ורשם אותה לבית-הספר "בלפור", שבו למדה אחרי-הצהריים במשמרת

הלל גרנות וגדעון אריאל רוקדים ורקנרול.

השנייה. בינה לבין רוב חבריה בבית-הספר היה פער כלכלי, אך לא פער תרבותי. יעקב לימד את בתו אנגלית, עשה לה מבחני כתיב וחידונים קבועים על כל נושא שבעולם.

— |

| —

— |

| —

מגיל צעיר אהבה נורית מוסיקה. בגיל שבע היא עמדה ליד החלון, ושרה אַרְיָה מתוך האופרה "שמעון ודלילה", בתקווה שמישהו ישמע אותה, ויתנדב לממן לה שיעורי זמרה. לאחר הקמת המדינה קיבל יעקב משרה בכירה בקופת חולים של ההסתדרות, והמשפחה עברה להתגורר בשיכון עובדי קופת חולים בצפון תל-אביב. היא עברה מבית-הספר "בלפור" במרכז העיר, לבית-חינוך בצפון העיר. בסיום בית-הספר היסודי הצטרף יעקב לשירות החוץ, ונורית נשלחה להדסים.

בהתחלה היה לי נורא, ורציתי לברוח. צילי התאהב בי, והכניס אותי לחברה הגבוהה של הקבוצה. בעזרתו, התחברתי עם ירדנה, עם גדעון אריאל, עם אבי מאירי, עם איריס, עם אסתר קורקידי ועם דני נחמיאס. צילי דחף אותי קדימה, והחיים בהדסים התחילו להיות נהדרים.

אתך, אורי, לא היו לי קשרים. אתה הייתי זאב בודד, פילוסוף, פרובוקטיווי. זכור לי שפעם כתבת שיר על שני קרונות שאינם נפגשים. נכנסת לחדרנו, ונתת אותו לנו. אהבתי את מיכה. היינו עומדים שעות, וחובטים בחיבה זה בזה. הדסים נתן לי בית, בלי לחץ, ובלי צורך להגיע להישגים לימודיים. אסתר קורקידי הייתה החברה הכי טובה שלי. פעם היא אמרה: יש טוב בחיים, כי לך טוב, ויש רע בחיים, כי לי רע.